

BELLE TEN

Cilt : LIII

Ağustos-Aralık 1989

Sayı : 207-208

HİTİT ÇİVİ YAZILI BELGELERİN IŞIĞI ALTINDA İLK ÇAĞDA TUÜANUUA

Dr. YAŞAR COŞKUN

Anadolu'muz bilindiği üzere, dağlarla kuşatılmış, yüksek yayla konumunda bir toprak parçasıdır ve Eskiçağ Tarihçileriyle, Filologlar tarafından "Küçük Asya" diye tanımlanmıştır. Asya'nın Avrupa'ya uzanan elidir ve iki kıt'a arasında uzanan bir köprüdür. Bu vasfı, onun tarih boyunca iki anakara arasındaki siyaset ve kültür alışverişi hususunda en önemli rolü üstlenmesini sağlamıştır. Bu köprü güneyde Toros'lardaki "Kilikya" kapıları ile Kafkas'lardaki "Demirkapı" geçitleriyle birbirlerine bağlanmışlardır. Bu kapılar hem giriş ve hem de çıkış kapıları şeklinde tarih boyunca kullanılmışlardır. Bu kapılar kullanılmadan Küçükasya'dan geçilemeyeceği anlaşılmıştır.

Toroslar sistemi, Akdeniz Bölgesi ile İç Anadolu'yu ayırır ve bu iki bölge arasında ancak birkaç geçit vasıtasıyla bağlantı kurulabilir. Toroslar sistemini "Kilikya Kapıları" yoluyla aşmak mümkündür. Hatay ile İç Anadolu'nun irtibatını sağlayan bu geçitler tarihte Kuzey Suriye ile Anadolu'nun siyasal ilişkilerinin devamlılığını temin etmişlerdir. Konumuz gereği bu geçitler ve Akdeniz Bölgesiyle bilhassa ilgileniyoruz ve üzerinde biraz fazlaca duruyoruz. Bu geçitlerden ilki en doğudaki "Gülek Boğazı"dır, diğeri ise Orta Toroslarda Karaman ile Silifke arasındaki sarp "Yelibel Geçiti"dir. En batıdaki ise Batı Toroslardaki Burdur-Korkuteli-Elmalı hattının teşkil ettiği tabii yoldur. Bunlardan başka Göksu ve Köprüsu vâdilerinin oluşturduğu tabii geçitler vardır. Bu yollardan herhangi biriyle yerleşmeye uygun, verimli Güney Anadolu sahil ovaları Kilikya ve Pamfilya'ya varılır.

İşte Ereğli'miz, coğrafi konumu gereği, tarihin ilk devirlerinden beri bu geçitlerden geçmek isteyenlerce elde edilmesi, konaklanması veya uğra-

nilması zorunlu, vazgeçilmez merkezlerden biri olmuştur. “Geç Hitit Beylikleri” dönemindeki “Tuvana Krallığı”nın varlığı da bu düşüncemizi ispat etmeye yarayan delillerden biridir.

Hititlerin iki yazı sistemi vardır. Birisi Mezopotamya’dan aldıkları, Asurlu tüccarların getirdikleri “Çivi Yazısı”, diğeri kendilerinin icadı muhtemel “hiyeroglif yazısı”dır. Anadolu Tarihinin ilk yazılı belgelerinden Hitit Çivi yazılı Boğazköy kaynaklarında, Küçükasya coğrafyası için pek bol malzeme vardır. Yıllıklar, muahedeler, fermanlar, dinî metinler gibi tarihî metinler içerisinde pek çok memleket, şehir, nehir, dağ ve akarsu adları sayılır, sınırlar çizilir, fakat bu isimler izahsız bir index’den öteye geçmez. Bu coğrafi isimleri bugünkü modern yer isimleriyle karşılaştırıp şimdiki yerlerini bulmak konusunda ilk adımları atanlar, önce metinlerdeki coğrafi bölgeleri (KUR, KUR.KUR^{MES}, udne-) tesbit etmeyi, sonra da dağları, nehirleri ve şehirleri (ki metinlerimizde bunların determinatifleri sırasıyla HUR.SAG, ÍD, URU’dur) tarihî, kronolojik bir çerçeve içerisinde ait olduğu mevkilere yerleştirmeyi yeğlediler. “Lokalizasyon” dediğimiz bu çalışma türünde, yani yazılı belgelerde geçen coğrafi adların nasıl, neden ve ne şekilde zikredildikleri, hangi sefer ya da yolculuk sırasında geçilen yol güzergâhında bulunduğu, bu esnada uğranılan ya da konaklanma ihtiyacı duyulan yerleşme merkezlerinin sıralanması ve bu istasyonların klâsik çağlardaki yer adlarıyla mukayesesi ve bu yer adlarının etimolojik-filolojik çerçeveye oturtulmaları gibi daha bir çok önemli kıstaslar rol oynamaktadır. Anadolu’muzun tarihî coğrafyasını ortaya çıkarmak için filolojinin odak noktalarından biri olan lokalizasyon ile uğraşıp çaba gösteren ve bazı önemli sonuçlara ulaşan pek çok yerli-yabancı tarihçi ve filologlar grubundan bâzıları olan Emil Forrer, Albrecht Götze, Helmuth Bossert, Benno Landsberger, Sedat Alp, L. Zgusta, Ramsay, Herzfeld, Gelb, Julius Lewy, Emin Bilgiç, H. G. Güterbock, F. Kınal, Garstang-Guerney, İ.H. Konyalı, Paul Garelli, Hayri Ertem, Cevdet Bayburtluoğlu, Johann Tischler, Ali Dinçol, Giuseppe del Monte, Bilge Umar’ı burada bu çalışma ve çabalarından ötürü minnetle zikrediyoruz, yâdediyoruz.

Tarihin ilk yazılı belgelerinden olup, Boğazköy kaynaklı, çivi yazılı hititçe tabletlerde şu coğrafi bölgelere, diğeri bir deyimle ülkelere (Sumercesi KUR, hititçesi u d n e -) raslıyoruz: Kizzuuaatna, Arzaua, Aššua, Aḫḫiiaua, Zippašla-Harijati Dağlık Memleketleri, Pala-Tumanna-Kalašma Memleketleri, G/Kašg/ka, Hajaša, Azzi-Arruannaš, Hurri ve Mittanni.

Bunlardan birincisi K i z z u u a t n a 'nın uzun tartışmalardan sonra karşılığının Kilikya (bugünkü Çukurova) olduğu anlaşılmıştır,diğerleri ise henüz tartışmalıdır.

Şehir adları ise, yukarıda belirttiğimiz gibi, yüzlercesi bu metinlerde kelime olarak hangi mevkiin yerini tuttuğu anlaşılmayacak şekilde bir dizi geçmektedir. Yalnız bunlardan ikisi, beraber geçmeleri ve klâsik çağlardaki yer adlarıyla benzerlikleri sebebiyle Hititoloji'nin ilk yıllarından beri ilgiyi çekmekte ve bazı lokalizasyon denemelerine girişmek için emin adımlar olarak görülmekte idi. Bu isimler hititçe metinlerde T u u a n u u a ve H u p i ŝ n a , Klâsik çağlardaki yerleşme merkezleri T y a n a ve K y b i s t r a 'dır. Bu yer adlarına tarihte, yazılı belgelerde ilk defa M.Ö. 1650-1450 yılları arasına koyduğumuz Eski Hitit Devleti krallarından Teli-pinu'ya ait bir fermana rashıyoruz. Kral Telipinu şunları anlatıyor:

“Büyük Kral Majeste Telipinu şöyle der ! Daha önce Labarna Büyük Kral idi. Çocukları, kardeşleri, akrabaları, soyu-sopu ve askerleriyle beraber idiler. Ülke daralmıştı (dar geliyordu). Sefere çıkarak düşmanlarını kuvvetli ordusuyla mağlup etti. O, onları teker teker dize getirdi. Denizi sınır yaptı. Seferden geri döndüğünde oğullarından her birini bu şehirler bey olarak tayin etti. T u u a n u u a , H u p i ŝ n a , N e n a ŝ ŝ a , L a n d a , Z a l l a r a , L u ŝ n a , P a r ŝ u h a n t a şehirlerini böylelikle elinde tuttu. I. Hattušili (II. Labarna) de aynı şekilde hareket etti.”

Fakat daha sonraları Prensler karşı gelmeye, kan akıtmaya başlıyorlar. Taht kavgaları başlıyor. Başarılı bir kral olan ve Halep'i zapteden I. Mursili, âsi akrabaları Hantili ve Zidanta tarafından öldürülüyor. Ferman böylece devam ediyor ve kral ailesinin uymak zorunda olduğu bazı kuralların uygulanması ve bu kuralların dışına çıkılmaması, Kral telipinu tarafından emrediliyor.

Buradan da anlaşılacağı gibi, T u u a n u u a , H u p i ŝ n a ve N e n a ŝ ŝ a (= N a n e s s o s / N e n i z i , Aksaray'ın 36 km. doğusunda) gibi şehirlerin bulunduğu bölge I. Labarna devrinde Hitit hâkimiyetine girmiştir. Böylece Forrer, Forschungen (1926) s. 19 vd.'da, Götze, Kleinasiathe Forschungen (1930) s. 111'de, Emin Bilgiç, Archiv für Orientforschung 15 (1951) s. 20'de, Paul Garelli, Les Assyriens en Cappadoce (1963) s. 122 vd.'nda Hupišna - Tuuanuua beraberliğinin, daha sonra Kybistra-Tyana şekline dönüştüğünü ispatlamışlardır. Özellikle Hititolog Albrecht Goetze, yukarıda başlığını zikrettiğimiz eserinde “Çivi yazılı bel-

gelere göre, Hupišna - Tuḫanuḫa komşuluğu görüşüme göre haklılık kazanıyor ve Kybistra - Tyana idantifikasyonundan şüphe etmiyorum” demektedir.

Hitit Kralı Muḫatalli zamanında Hupišna ve Tuḫanuḫa Şehirlerini “H u l a ğ a Nehri Memleketleri” sınırları içerisinde görüyoruz. Bu devre ait tabletlerden KUB VI 45 II’de

15 ^DGAZ-BA-IA ^{URU}Hu[-u-pí-iš-na] ^{DU} ^{URU}Hu-u-pí-iš-na-aš

16 ^DZA.BA₄.BA₄ ^{URU}Hu-u-pí-iš-[na ^{HUR.}] ^{SAG}Šar-la-i-mi-iš

17 DINGIR.LÚ^{MES} DINGIR.SAL^{MES} HUR.SAG^{MES} [ÍD^M]^{ES} ŠA ^{URU}Hu-piš-na

Tercümesi: “Hupišna Şehri’nin Tanrıçası GAZBĀ, Hupišna Şehri’nin Fırtına Tanrısı, Hupišna Şehrinin Savaş Tanrısı, Şarlaimmi Dağı, Erkek Tanrılar, Dişi Tanrılar, Hupišna Şehri’nin Dağları ve Nehirleri” denmekte, KUB VI 46 II’de ise

58 ^{DU} ^{URU}Tu-ua-nu-ua ^DŠa-aḫ-ḫa-aš-ša-ra-aš ^{URU}Tu-u-ua-nu-ua

59 DINGIR.LÚ^{MES} DINGIR.SAL^{MES} HUR.SAG^{MES} ÍD^{MES} ŠA ^{URU}Tu-ua-nu-ua

Tercümesi: “Tuḫanuḫa Şehri’nin Fırtına Tanrısı, Tuḫanuḫa Şehri’nin Tanrıçası Şahḫaşsara, Erkek Tanrılar, Dişi Tanrılar, Tuḫanuḫa Şehri’nin Dağlar ve Dereleri” diye bahsedilmektedir. Her iki şehir de şüphesiz Şarlaimmi Dağı’nın civarında bulunmaktadır.

Şimdi bu şehirlerin Boğazköy çivi yazılı belgelerinde kaçar defa geçmiş olduklarını gözden geçirelim: (G.F.del Monte - J. Tischler, Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte, 1978’e göre)

^{URU}Hupišna:(31)

^{URU}Tuḫanuḫa : (17)

^{KUR}Hupišna : (1)

^{KUR} ^{URU}Tuḫanuḫa : (1)

Etnik olarak : -i]š-na-il (1)

Etnik olarak : ^{URU}Tuḫanuḫail : (1)

Hitit çivi yazılı metin kopyalarını ihtivâ eden serilerden birisi olan “Keilschrifttexte aus Boğazköy (KBo)” VI. cilt, 28 numaralı metnin, önyüz I. sütununda Hitit Devleti’nin zayıf olduğu bir zamanda, yani I. Şuppiliuma’nın tahta çıkmadan biraz önceki dönemde, komşu düşman memleketlerinin Hatti Ülkesi’ne nerelerden ve nasıl hücum ettikleri anlatılmakta ve şöyle denmektedir:

6 ka-ru-ú ^{KUR}.^{KUR}^{MES} ^{URU}Hu-at-ti ^{IŠ-TU} ^{LÚ}KÚR ar-ha ḫar-ga-nu-ua-an e-eš-ta e-di-iz ma?-da? [

7 nu LÚKÚR URUGa-aş-ga-aş ú-it nu KUR.KUR^{MES} URUHa-at-ti ħar-ga-nu-ut nu-za URUNe-na-aş-ša-an ZAG-an

8 i-ja-at e-di-iz-ma IŞ-TU KUR URUŞAP-LI-TI LÚKÚR URUAr-za-u-ua-aş ú-it nu a-pa-a-aş-ša

9 KUR.KUR^{MES} Ha-at-ti ħar-ga-nu-ut nu-za URUTu-u-ua-nu-an URUU-da-an-na ZAG-an i-ja-at

Tercümesi:

6 Eskiden Hatti Ülkeleri, düşman ülkeleri tarafından yağmalanmıştı (mahvedilmişti). Öte yandan

7 Kaşka Düşmanı geldi. Hatti Ülkelerini mahvetti. Nenaşsa Şehri'ni sınır

8 yaptı. Beri yandan, Aşağı Ülke yönünden Arzağa'lı Düşman geldi ve o da

9 Hatti Ülkeleri'ni mahvetti ve Tuğanuğa Şehri ile Uda Şehrini sınır yaptı.

Coğrafi bir isim olarak "Arzağa" kelimesi üç anlamda kullanılıyor. 1) Bir şehir ismi (bir yerleşme merkezi). 2) Küçük bir devletin ya da ülkenin adı. 3) Genellikle o küçük devletin önderlik ettiği, belli şehirlerden oluşan, "gevşek federasyon" görünümündeki bir birliğin tüm ülkelerini içine almakta ve "Arzağa Ülkeleri" diye, hattâ bâzan yalnız "Arzağa Şehri" (URU Arzağa, KUR URU Arzağa, KUR.KUR^{MES} URU Arzağa, KUR.KUR Arzağa) şeklinde yazılmaktadır. Bâzan birkaç şehrin bir araya gelerek bir "birlik" teşkil eden diğer devletçiklerin isimleri ise metinlerimizde "Mira-Kuualija, Uiluşa, Hapalla, Şeha Nehri Ülkesi" krallıkları şeklinde geçmektedir. Bunlardan her birinin yeri, konumu ayrı ayrı tartışma konusudur. Halkı "Luvi Dili"ni konuşur, fakat resmî yazışmaları Hitit veya Akad dilinde, çivi yazısıyla yaparlardı. İşte güneyden ve batıdan gelen bu "Düşman Ülkeleri" Hatti Ülkesini tahrir edip "Tuğanuğa ile Uda"yı sınır yapmıştır. "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Historical Geograpy of Asia Minor)" isimli eserin sahibi W.M. Ramsay, "Uda Şehri"nin bugünkü yerini Karaman olarak teklif etmektedir.

Metnimizde geçen "Aşağı Memleket" (KUR URUŞAPLITI) ise tıpkı "Yukarı Memleket" (KUR URUGU⁷¹) gibi bir coğrafi terimdir. Hitit yer adlarını yerleştirmekte bu terimlerin sınırladığı sahaları tesbit etmekte yarar vardır. Anlaşılmıştır ki Kızılırmak'ın çizdiği büyük kavisin güneyine Hititler "Aşağı Memleket", bizzat kavis içerisindeki kısma da "Yukarı Memleket" diyorlardı.

“Kilikya” yani bugünkü Çukurova'nın “Aşağı Memleket”te bulunduğu kabul edilirse “Tuşanuşa Şehri” de klâsik “Tyana (bugünkü Kilisehisar, Kemerhisar)” olarak bilindiği için, ancak Çukurova'dan gelen bir düşman bu şehri hudut yapabilir ve dolayısıyla “Arzaşa” da Kilikya'da bulunur. Diğer bir şekilde söylenecek olursa, Arzaşa ordusunun geldiği “Aşağı-Ülke”ya Çukurova'dır, ya da Konya Ovası'dır. Özellikle burasının Karaman - Ereğli arasındaki bölgeyi kapsadığı anlaşılabilir. İlk ihtimalde, Arzaşa ordusunun Tuşanuşa'ya Gülek Boğazı'nı aşarak, ikincisinde ise, batıdan, yani felsefeci Xenophon'un M.Ö. 401 yılında izlediği, aşağı yukarı şimdiki Konya - Karaman - Ereğli yolundan geçerek varmış olması beklenebilir. Yollardan hangisinin kullanıldığını tesbit için, Hitit Kaya Anıtları'nın yayılış sahasını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu durumda iki hat'ta yayılış görüyoruz. Birincisi Gâvurkale - Yağrı - Beyköy çizgisi, ikincisi Köylütolu - Eflatunpınar - Fraktin - Fasıllar yoludur ki daha sonra Hitit Kralı II. Murşili'nin yapmış olduğu Arzaşa Seferi'ne bu yoldan geçerek gittiğini biliyoruz. Aslında bunu belirleyen ve tarihe ışık tutan çivi yazılı belge, özellikle Arzaşa ile Hatti Ülkeleri arasındaki yolun “Aşağı Memleket”ten geçmesi bakımından önemlidir. Tuşanuşa - Tyana beraberliğiyle birlikte, “Aşağı Memleket”i Kayseri - Ulukışla arasındaki bölge olarak görürsek, buradan Tuşanuşa'ya kolaylıkla gelineceği ortaya çıkar.

Arzaşa Memleketleri'nin en eski halkının Luviler olduğunu ve bu halkın “Luvice” denilen “Hint-Avrupaî” bir dille konuştuklarını biliyoruz. Zamanın süper devleti Hitit Devleti'ne ayrı ayrı antlaşmalarla bağlı küçük krallıklar ya da beylikler halinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bunlar küçük çapta birer monarşiler idi. Başlarında verâsete dayanan, fakat tayinleri Hitit Kralı tarafından onaylanan birer kral veya bey bulunurdu. Bunların yetkilerini denetleyen birer de “İhtiyarlar Meclisi” vardı. Bu memleketlerde mülkiyetle birlikte yazılı kanunların bulunabileceği fikrini şüphelerle karşılamak gerekiyor. Hitit - Mısır - Batı Anadolu'daki A h h i i a ş a Ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde, muahede ya da mektup gibi yazılı belgelerin hititçe yazılmış olmaları özelliğine, bu devletlerin Arzaşa Memleketleri ile olan haberleşmelerinde de rastlıyoruz. Böylelikle, bu husus Arzaşa'nın, İmparatorluk Çağı'ndan başlayarak “Hitit Kültür Sahası”na dahil olduğunu göstermektedir. Arzaşa Beyleri, Hititlerden kız alıp vermişlerdir. Fakat buna rağmen Hitit Devleti ile o kadar iyi geçinmedikleri anlaşılıyor. Özellikle “Arzaşa Düşmanı” Hitit Devleti'nin iç savaşlarla bunalıp zayıf düştüğü Kral Tutḫalişa zamanında sınırlarını Tuşanuşa'ya kadar genişletmiştir. Fakat Hitit Kralı Şuppiluliuma bu düşmanı sindirip

tekrar boyunduruğu altına almayı bilmiştir. Bu hâkimiyet Hitit Devleti yıkılana kadar sürmüştür. Arzağa Konfederasyonu'na mensup krallar bu süre içerisinde bazan Mısır'a, bazan Aşşiağa Ülkesi'ne yanaşarak geçici dostluklarla dengeyi temin etmeyi başarmışlardır. Böylece doğu ile batı arasındaki ilişkileri -her konuda, kültür, siyaset, ticaret vs.- başlatan, yapan, kısaca sebep olan Arzağa'lılardır. Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200'den sonra yıkılışını hazırlayan ve dalgalar halinde Batı Anadolu'dan başlayarak Anadolu'nun iç kısımlarına ve daha sonra da güneye, Mısır'a kadar her yeri kasıp kavurarak inen Deniz Kavimleri (Ege Göçleri)'ne basamak görevini Arzağa'lılar üstlenmişlerdir. İlk Çağ Dünya Tarihi'nde, M.Ö. 11-12. Yüzyıllarda Doğu ile Batı âlemlerini bir araya getirmek bakımından ve böylelikle kültür alışverişi yönünden bu ilk ilişkiler son derece önemlidir. Arzağa'lılar Batılılara Mezopotamya ile Anadolu kültür ürünlerini bu şekilde aktarmışlardır.

Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200'de yıkılışından M.Ö. 700'lere kadar olan döneme "Geç Hitit Beylikleri" devri diyoruz. Basit olarak, sınırları kuzeyden Kızılırmak, güneyden Çukurova, batıda Karaman dolaylarını içine alan bölgeye zaman zaman Asurlular hâkim olmuştur. Geç Hitit Şehir Devletleri'nin yerlerini ya da sınırlarını tesbit her zaman güçlük çıkarmıştır. Çünkü bu şehirler hakkında bize en iyi bilgiyi veren Asur çivi yazılı belgeleri, Hitit Devleti zamanındaki coğrafi isimlerden tamamen farklı ülke ve şehir adları vermektedir. Gerçekten Asur belgelerinde Van yöresine "N a i r i Memleketleri", Kayseri yöresine "T a b ' a l", onun güneydoğusunda Antitoroslar'ın başladığı dağlık bölgeye "H i l a k k u", daha güneye Kilikya'ya kadar uzanan sahaya ise "Q u e" diyorlardı. Bu büyük bölgelerin içinde şüphesiz belirli şehirler vardı. Örneğin III. Salmanasar zamanında Tabal'da 24 küçük krallık bulunuyordu. Bu krallıklar bir çeşit konfederasyon oluşturup, o şekilde idare ediliyorlardı. Bu konfederasyona bağlı şehirlerin hepsini bilmiyorsak da Kral Şarruğannaş'ın hükmettiği "N a h i t a" (bugünkü Niğde)nin bu gruba dahil olduğunda şüphemiz yoktur. Aynı şekilde ismini bilmediğimiz, fakat Erkilet, Suasa Bahçe, Topada, Karadağ, Karaburnu, Çalapverdi, Bor, İvriz, Andaval ve Bolkarmaden'de bulunan Hitit Hiyeroglif yazılı anıtlarla varlıkları anlaşılan bu zamana ait daha bir çok şehirlerin Tabal Konfederasyonuna bağlı olduklarını biliyoruz. Anadolu'daki şehir devletlerinden en batıda bulunanı "Tabal Memleketi" idi. Asur çivi yazılı belgelerinden öğrendiğimize göre bu memleket doğudan "M i l i d" (Malatya), güneyden "H i l a k k u" (Kilikya) ile sınır komşusuydu. Kuzeyde Çalapverdi, batıda Karadağ'da bulu-

nan Hitit Hiyeroglif anıtlarında Tabal Devleti'nin Friky'a ile sınırlandığı görüşü kabul edilmektedir. Şüphesiz bu sınırlar zamana göre değişiyordu. Örneğin Asur Kralı Sanherib zamanında Tabal'ın doğu sınırı "Tilgari mu" (Gürün) Şehrine kadar uzanıyordu. Asur belgelerinde Tabal yerine bazan da "Bit Burutaş" ismi eşanlamda kullanılıyordu. Hitit Hiyeroglifli anıtlarda bu memlekete "Parmeta" (klâsik çağlardaki Baret) deniliyordu.

Asur belgelerinde "Tabal Ülkesi" hakkında verilen bilgi, Kayseri yöresinde Geç Hitit Devri'ne ait bir çok anıtların bulunmasıyla da desteklenmiştir. Bununla birlikte yalnız Kayseri ile Nevşehir arasında 11 tane Hitit Hiyeroglif yazılı kitâbe bulunmuştur. Bunlardan bazıları üzerinde "Tuşanuşa Kralı Uarpalaşa"nın adı geçmektedir. Böylece Hitit İmparatorluk Devri çivi yazılı belgeleriyle tanıdığımız Tuşanuşa Şehri'nin bu devirde de önemini koruduğu ve hattâ daha çok geliştiği ve büyük bir ihtimalle Tabal Ülkesi'nin merkezini teşkil ettiği anlaşılıyor. Çünkü Geç Hitit Devri'nin en güzel sanat âbidesi sayılan "İvriz Kaya Anıtı" da bu yöre içerisinde bulunmaktadır. İvriz Kaya Kabartması M.Ö. VIII. Yüzyılın geç safhasına aittir. Toros Dağları'na yaslanmış İvriz Köyü'ndeki küçük bir derenin yanındaki kayanın yüzüne oyulmuştur. Tanrı figürünün yüksekliği 4.20 m., kral figürü ise 2.40 m.dir. Sahnede Kral Uarpalaşa ritüel durumda, Hitit dua jestinde ayakta durmaktadır. Tanrı Tarhu ise burada bolluk, bereket veya bitkilerin tanrısı gibi tasvir edilmiştir. Sanat etkileşimi bakımından Asur Sanatı'nın tesirleri çok belirgindir. Tabal Krallığı'na ait olduğu anlaşılan Topada, Bolkarmaden, Bor Hitit Hiyeroglifli anıtlarda adı geçen Tuşanuşa Kralı Uarpalaşa'nın, Asur çivi yazılı belgelerden III. Tiglat-Pleser ait yıllıklarda Tabal Kralı olarak gösterilen "Urpalla" ile onun babası "Uaşuşarma"nın da yıllıklardaki "Uaşşurma" ile aynı şahıs oldukları kabul edilmektedir. Bu suretle yukarıda adı geçen Hitit Hiyeroglifli anıtların M.Ö. VIII. Yüzyıla tarihlenmesi kabil olmuştur.

Yine bu beylikler döneminde yukarıda sınırladığımız bölgede, Asur Kralı III. Salmanasar'ın hâkimiyet yıllarında (M.Ö. 858-824), 24 beylikten oluşan "Tabal Devletleri Birliği"ni teşkil eden beyliklerin sayısı ve sınırları zaman zaman değişmekte idi. Bu birliğe uzun bir süre Tuşanuşa Beyi Uarpalaşa'nın önderlik ettiği sanılıyor. Görülüyor ki Asur Kralı Asarhadon devrinde Anadolu'da Kumukh, Malatya, Tabal gibi başlıca büyük şehir devletleri Asur hâkimiyetinden çıkmış ve doğuda Şuprija (Diyarbakır), batıda Hubuşna (Ereğli)'ya kadar yayılmış olan "Kimmer" istilâsı altında kalmıştır. Fakat sonradan Anadolu'yu hâkimiyetleri

altına almaya çalışan “Kimmer” ve “İskit”lerle çarpışan Asur Kralı Asarhadon (M.Ö. 681-669) İskit Kralı Bartatua’ya kızını vermek suretiyle onlarla anlaşmış ve iskit akınlarının istikametini Kimmer’lerin üzerine çevirmeyi başarmıştır. Yalnız kalan Kimmer’leri önce Diyarbakır yakınlarındaki Şuprija’da, sonra da batıdaki Hıbuşna’da M.Ö. 677 yılında yenmeye muvaffak olmuştur. Asarhadon’un Kimmer’lere karşı kazandığı bu zaferden “Til-barsib Steli”nde de bahsedilmektedir (Thureau - Danguin, Til - Barsib, Paris, 1936, s.154).

Daha sonraları ise bilindiği gibi Tuğanuğa Bölgesi sırasıyla Persler’in, Büyük İskender’in, Selevkus’ların, Helen’lerin, Roma’lıların, Bizans’ın ve Arap’ların eline geçmiş ve nihayet M.S. 1077’de Kutulmuş oğlu Süleyman Şah’ın kahramanlığıyla Ereğli ve yöresi Türkler’e kavuşmuştur.

